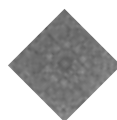

خدمات عمومی کتابخانه‌های مساجد ایران

• داریوش مطلبی

- بررسی میزان رضایت اعضا از خدمات کتابخانه‌های مساجد زیر پوشش ستاد عالی کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد کشور
- پژوهشگر: ابوالفضل هاشمی
- استاد راهنما: دکتر زهره میرحسینی
- استاد مشاور: حجة الله حسن لاریجانی
- تهران - دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شمال، ۱۳۸۲

دیرینه دارد. از صدر اسلام، مساجد به عنوان کانون‌های عبادی و آموزشی همواره مورد توجه و عنایت والیان و امرای اسلامی قرار داشته‌اند. پس از انقلاب شکوهمند اسلامی مساجد در ترویج فرهنگ و میانی اسلامی در بین اقشار مختلف جامعه نقش بسزایی ایفا کرده است. ایفای نقش فرهنگی مساجد در گرو فعالیت‌های کتابخانه‌ای که مظهر دانش، فهم و تمدن والای بشری است میسر می‌شود. برای رسیدن به اهداف کتابخانه‌های مساجد که همانا ارتقای سطح فرهنگ اسلامی و ترویج اندیشه‌های مذهبی و علمی در میان اقشار مختلف جامعه است، باید برنامه‌ای منسجم و مدون ارائه کرد. تغذیه فکری و فیزیکی کتابخانه‌ها، ایجاد راهکارهایی برای جذب اقشار مختلف، دل‌انگیزسازی محیط و ایجاد بستری مناسب می‌تواند برنامه‌ریزان را در دستیابی به اهداف پیش گفته یاری رساند.

امروزه، با توجه به حساسیت امر تهاجم فرهنگی که توسط بیگانگان و بر علیه جوانان ما صورت می‌گیرد، لازم است تا مراکز قدرتمندی برای پاسخگویی به این تهاجم ایجاد شوند.

این مراکز اگر ناشناخته باشند و اگر نتوانند خواسته‌های مردم را برآورد نمایند، قطعاً شکست خواهند خورد. کتابخانه‌های مساجد به سبب تکیه به مقدس‌ترین محل مذهبی مسلمانان از جایگاه ویژه‌ای در میان مردم برخوردار است. بنابراین با توجه به فاکتورهای مثبت و قدرتمندی که کتابخانه‌های مساجد دارند، بایستی در تقویت آنها اقدام کرد. شناخت عوامل قدرت کتابخانه‌ها در کنار بررسی و شناخت کاستی‌ها و نواقص کتابخانه‌ها می‌تواند کتابخانه‌هایی پویا

درباره کتابخانه‌های مساجد در سال‌های اخیر مطالب زیادی نوشته شده است. در این بین چند پایان‌نامه نیز در این موضوع به چشم می‌خورد که شاید بهترین و مهم‌ترین آن‌ها پایان‌نامه آقای ابوالفضل هاشمی باشد، که با دیدی نو در زمینه رضایت اعضا از خدمات کتابخانه‌های مساجد است. این پایان‌نامه از این جهت حائز اهمیت است که جامعه مورد مطالعه آن کتابخانه‌های مساجد سراسر کشور می‌باشد.

در عصر حاضر که عصر تکنولوژی اطلاعات و شبکه‌های گسترده اطلاعاتی است، انتخاب کتابخانه‌های خاص و پرداختن به جنبه‌های ظاهری آنان شاید چندان به نظر نیاید، اما پرداختن در سطحی وسیع به کتابخانه‌ها برای برنامه‌ریزی‌های آتی بسیار مفید و پرفایده است. این نوع پایان‌نامه‌ها که در سطح ملی اجرا می‌شوند نیاز به بودجه، نیروی انسانی و زمان زیادی هستند تا نتایج بهتری از آنان بدست بیاید. بنابراین طرح چنین تحقیقی در یک زمان شش ماهه و توسط یک نفر نشانگر احاطه وی بر موضوع پایان‌نامه و تسلط ایشان در امر نگارش است. البته از آنجایی که ایشان مسوول کتابخانه‌های مساجد کشور هستند، لذا طبیعی است که اطلاعات لازم را در اختیار داشته و امکان حضور در کتابخانه‌های سراسر کشور را نیز داشته‌اند. تألیف کتاب کتابخانه‌های مساجد ایران از آغاز تا کنون که توسط ایشان و با همکاری آقای دکتر عباس گیلوری نگاشته شده است نیز مؤید این مطلب می‌باشد.

کتابخانه‌های مساجد در ایران بعد از اسلام و در جهان سابقه‌ای

با توجه به حجم گسترده مساجد در سطح کشور و نیز با توجه به عمومیت این کتابخانه‌ها که از ثروتمند تا فقیر، از کم‌سواد تا تحصیل‌کرده‌های دانشگاهی، زن و مرد، کودک و بزرگسال و غیره به آنجا مراجعه می‌کنند، بحث کتابخانه‌های مساجد اهمیت فوق‌العاده‌ای می‌یابد

و ماندگار خلق نماید.

با توجه به حجم گسترده مساجد در سطح کشور که از مرفه‌ترین نقاط شهری تا فقیرترین مناطق آن و از شهرهای بزرگ تا دورافتاده‌ترین روستاها گسترش یافته‌اند، و نیز با توجه به عمومیت این کتابخانه‌ها که از ثروتمند تا فقیر، از کم‌سواد تا تحصیل‌کرده‌های دانشگاهی، زن و مرد، کودک و بزرگسال و غیره به آنجا مراجعه می‌کنند، بحث کتابخانه‌های مساجد اهمیت فوق‌العاده‌ای می‌یابد.

بنا بر آمار منتج از پایان‌نامه حاضر، هم‌اکنون در ایران، در حدود ۷۰ هزار مسجد وجود دارد. از این میان، در حدود ۷ هزار مسجد، کتابخانه وجود دارد. با توجه به نقشی که کتابخانه‌های مساجد می‌توانند در ترویج علم‌آموزی و برآوردن نیازهای مطالعاتی افراد جامعه و گسترش فرهنگ کتابخوانی داشته باشند، بررسی عملکرد کتابخانه از دیدگاه اعضای این کتابخانه‌ها ضروری است، چرا که هدف اصلی در هر کتابخانه‌ای، برآوردن نیازهای اطلاعاتی جامعه بهره‌گیران کتابخانه است. از آنجا که بهره‌گیران هر کتابخانه می‌توانند در غنای مجموعه و روزآمدسازی منابع کتابخانه‌ای نقش بسزایی داشته باشند، هر کتابخانه باید در جهت گردآوری نظرات و پیشنهادات جامعه بهره‌گیر خود تلاش نماید. مجموعه‌های کتابخانه‌ای صرفاً برای جامعه بهره‌گیران کتابخانه مجموعه‌سازی می‌شوند. از این رو، ارائه خدمات بهینه متناسب با نیازهای بهره‌گیران باعث جذب بیشتر مخاطبان به کتابخانه خواهد شد.

براساس آماري که در این پایان‌نامه آمده است، هم‌اکنون ۱۲۷۵ کتابخانه تحت پوشش ستاد عالی کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد قرار دارد، که این قلت احتمالاً به مشکلات مالی این ستاد برمی‌گردد. اگر نگاهی به آمار ارائه شده بیندازیم، مشاهده می‌کنیم که این کتابخانه‌ها در اقصی نقاط کشور پراکنده شده‌اند: ۴۹۰

کتابخانه در مراکز استان‌ها، ۴۵۰ کتابخانه در شهرستان‌ها، ۷۵ کتابخانه در شهرک‌ها و ۲۶۰ کتابخانه در روستاها، که اگر دولت می‌توانست از این پتانسیل به نحو احسن استفاده کند و مثلاً حدود ۱۰ هزار کتابخانه مسجد مکانیزه می‌شد، آن‌گاه هیچ کمبودی در زمینه کتابخانه در کشور احساس نمی‌شد. حضور کتابخانه‌های مساجد در روستاها نیز از جمله موارد موفق این کتابخانه‌هاست. کمتر پیش آمده بود که روستاهای ایران در طول تاریخ فرهنگی دارای کتابخانه‌های مستقلی برای خود باشند، اما اینک به برکت حضور مساجد در روستاها می‌توان این پدیده نو را در روستاهای کشور نیز مشاهده نمود.

براساس آمار موجود، هم‌اکنون از ۳۱۲/۷۳۰ نفر عضو کتابخانه‌های مساجد، ۱۲٪ زیر ۱۱ سال، ۲۰٪ بین ۱۱ تا ۱۴ سال، ۲۲٪ بین ۱۵ تا ۱۸ سال، ۲۹٪ بین ۱۹ تا ۲۵ سال، ۸٪ بین ۲۶ تا ۳۵ سال، و ۹٪ بالای ۳۵ سال هستند. این آمار هر چند متأثر از جوان بودن جمعیت کشور می‌باشد، اما استقبال زیاد جوانان و نوجوانان که در حدود ۸۳٪ آنان زیر ۲۵ سال سن دارند، نشان می‌دهد که کتابخانه‌های مساجد اعتماد مردم را بدست آورده‌اند. نزدیکی کتابخانه‌های مساجد و در دسترس بودن آنها دلیل دیگری بر استقبال مردم از این کتابخانه‌هاست.

نتایج بدست آمده از پایان‌نامه حاضر نشانگر رضایت اعضا از کتابخانه‌های مساجد است. نکته مهم در این کتابخانه‌ها عدم حضور یا حضور کم‌رنگ افراد حقوق‌بگیر می‌باشد. کارمندان کتابخانه‌های مساجد حقوق دریافت نمی‌کنند و این سؤال برای نگارنده مطرح بود که در دنیایی که پول حرف اول را می‌زند، چگونه کتابداران کتابخانه‌های مساجد بدون هیچ چشمداشتی به خدمت فرهنگی مشغول شده‌اند؟ آیا این کتابداران که بسیاری از آنان حتی آموزش‌های کتابداری را نیز ندیده‌اند، می‌توانند به خدمات‌رسانی بپردازند؟ و آیا در این راه

بیشتر از ۸۳٪ اعضای این کتابخانه‌ها را جوانان تشکیل می‌دهند و این قشر کم‌توقع نیستند که برعکس کنجکا و ماجراجو می‌باشند و به دنبال اطلاعات جدید می‌گردند. به راستی راز موفقیت چیست؟

و استفاده از فرش در آنها معمول است، ... با این وجود چرا اعضا از فضای موجود این کتابخانه‌ها احساس رضایت می‌کنند؟ مهم‌تر از همه سؤالی است که پیش از این نیز عنوان نمودم. چگونه کتابدارانی که آموزش ندیده‌اند در امر اطلاع‌رسانی موفق هستند؟ به راستی دلیل این موفقیت چیست؟ اگر بگوییم که اعضای کمی در کتابخانه‌ها عضو هستند، از این رو کار راحت‌تر است، که این‌گونه نیست، زیرا آمار نشان می‌دهد که متوسط اعضای کتابخانه‌های مساجد در شهر و روستا تقریباً در هر کتابخانه حدود ۲۴۵ نفر می‌باشد. اگر بگوییم که اعضا توقع چندانی ندارند نیز درست نیست، زیرا بیشتر از ۸۳٪ اعضای این کتابخانه‌ها را جوانان تشکیل می‌دهند و این قشر کم‌توقع نیستند که برعکس کنجکا و ماجراجو می‌باشند و به دنبال اطلاعات جدید می‌گردند. راز موفقیت چیست؟

به هر حال پایان‌نامه حاضر نیز مانند اکثر پایان‌نامه‌ها اطلاعات خویش را براساس پرسشنامه بدست آورده است. بدین لحاظ نظر اعضا درباره کارکنان، برنامه‌های جنبی، فضا و تجهیزات، موقعیت محلی، منابع و خدمات ارائه شده خواسته شده است.

پایان‌نامه از نظم فیزیکی خوبی برخوردار است و از نظر نوشتاری با کمترین غلط‌تایی و ادبی نگاشته شده است. اطلاعات در جای خود توضیح داده شده‌اند و نمودارهای رنگی و زیبا مطالب را با وضوح بیشتری به استفاده‌کننده منتقل می‌کنند. تنها نکته تاریک پایان‌نامه عدم استفاده از جدول است که به نظر می‌رسد، محقق محترم به دلیل اینکه نمودارهای ارائه شده در انتقال اطلاعات کاملاً موفق هستند نیازی به جدول نداشته است. البته ممکن است به دلیل تنوع سؤالات پرسش‌نامه، ارائه جدول نیز مقدور نبوده است. وجود کتابخانه‌های مساجد سطح کشور براساس درجه و استان که به صورت پیوست پایان‌نامه آمده است، از نکات بسیار مهم در این پایان‌نامه می‌باشد.

موفق بوده‌اند یا خیر؟ در مورد اینکه چگونه کتابدارانی که آموزش ندیده‌اند در امر اطلاع‌رسانی موفق هستند، به آمار زیر دقت کنید: نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش حاکی از این است که در زمینه ارزیابی «کارکنان»: ۲۷٪ اعضا گزینه عالی، ۶۰٪ اعضا گزینه زیاد، ۱۱٪ اعضا گزینه متوسط و ۲٪ اعضا گزینه ضعیف را انتخاب کرده‌اند.

«خدمات» ارائه شده از ۲۰۴ نفر پرسش‌شونده: ۱۸۰ نفر (۸۸٪) از خدمات امانت کتاب در کتابخانه‌های مساجد، از خدمات روزنامه ۲۹ نفر، خدمات مجلات ۲۴ نفر، امانت نوار کاست ۱۶ نفر، امانت دیسک نوری ۵ نفر، جست‌وجوی رایانه‌ای ۴ نفر، و از امانت نوار ویدئو ۳ نفر رضایت دارند.

«برنامه‌های جنبی» کتابخانه و تأثیر آن بر سطح آگاهی اعضا: ۲۱٪ از افراد این تأثیر را خیلی زیاد دانسته‌اند. ۲۷٪ اعضا گزینه زیاد، ۱۴٪ اعضا گزینه متوسط، و ۱۰٪ اعضا گزینه کم را انتخاب نموده‌اند. گزینه خیلی کم را هیچ‌کس انتخاب نکرده است.

«فضا و تجهیزات» کتابخانه: ۵۵٪ از اعضا تجهیزات کتابخانه‌های مساجد را کافی دانسته‌اند و ۴۲٪ تجهیزات را نامناسب و ناکافی عنوان کرده‌اند.

«موقعیت محلی» کتابخانه: ۹۹٪ از اعضا از موقعیت محلی و دسترسی پذیر بودن آن راضی بوده و فقط ۱٪ ناراضی بودند.

این آمار، اطلاعات بسیار زیادی را به مخاطب می‌دهد. در کتابخانه‌های مساجد تعریف خدمات فراتر از خدماتی است که در کتابخانه‌های دیگر وجود دارد. وجود منابع غیرکتابی در

این کتابخانه‌ها و امانت آسان آن به اعضا از جمله مواردی است که در کتابخانه‌های کشور کمتر شاهد آن می‌باشیم. فضای کتابخانه‌های مساجد شاید به زیبایی فضاهای کتابخانه‌ای دیگر نباشد و حتی در مقایسه با کتابخانه‌های عمومی کشور از سطح کیفی بسیار پایینی برخوردار باشد، و مثلاً از دیوار سیمانی یا آجری ساخته شده باشد، از کفپوش موزائیک یا سیمانی سود می‌برد، نور کافی ندارد، تجهیزات آن کافی نیست

